

collega oneens. Met name diens volkenrechtelijk denken was hem een doorn in het oog. Hij was ervan overtuigd dat de geschriften van Jurieu Lodewijk XIV en zijn raadgevers nog meer tegen de Franse calvinisten zouden doen innemen. Bayle bleef daarom een absolutistische politiek voorstaan, ook al trachtte hij in zijn geschriften, zoals de *Critique Générale de l'Histoire du Calvinisme* en het *Commentaire Philosophique*, de koning tot een meer verdraagzame politiek te bewegen. De fanatieke wijze waarop Jurieu de calvinisten tot rebellie aanspoorde vervulde hem met afschuw, en als geestverwant van Paets wierp hij zich op als de verdediger van universele tolerantie en vrijheid van geweten. Volgens Knetsch zou Bayle daarbij een verlicht absolutisme hebben gepredikt, 'een regeringsvorm waarin de vorst als een vader over de belangen van al zijn onderdanen waakt'. Het moge duidelijk zijn dat de visies van Bayle en Jurieu wel heel ver uiteen lagen. Een felle discussie kon dan ook natuurlijk niet uitblijven. Dat deze pennestrijd, die aanvankelijk anoniem verliep – Jurieu ontdekte pas veel later dat Bayle de auteur was van de *Critique Générale* –, in hevigheid toenam na de Herroeping van het Edict van Nantes is ook vanzelfsprekend. Wel kan men zich verbazen over de enorme hoeveelheid extra werk die Bayle tijdens deze jaren in het belang van deze polemiek wist te verzetten. Maar na in de eerste maanden van 1687 nog een repliek te hebben geschreven op een aanval van Jurieu naar aanleiding van zijn *Commentaire Philosophique*, was hij in mei 1687 gedwongen alle activiteiten te staken.

Bayle was oververmoeid. Daar kan geen twijfel over bestaan. Maar er was meer aan de hand. Ook het verlies van twee dierbare familieleden, met name de dood van zijn broer Jacob, zal hem onbewust nog parten hebben gespeeld. Elisabeth Labrousse spreekt over een 'maladie de langueur', die hem maandenlang op non-actief stelde⁴⁸). In de geschetste context is een toestand van overspannenheid gepaard gaande met apathie zeker niet uitgesloten. Bovendien zal de polemiek met Jurieu niet alleen vanwege het extra werk, maar ook om andere redenen nadelig zijn geweest voor de gezondheid van Bayle. Want hoeveel aandacht had hij niet getrokken als één der beide protagonisten in het verdeelde hugenootse kamp? Alle schijnwerpers waren op de twee Rotterdamse hoogleraren gericht. Uitgerekend voor iemand die zozeer hunkerde naar geestelijke rust, die liever in de schaduw opereerde van 'la grande machine des actions', moet dit heel wat malaise hebben teweeggebracht.

Ook Bayles ziekte lijkt stof te hebben doen opwaaien. De